

Mirek Vodrážka: Plaché filosofické myšlení Václava Havla

Datum 6.10.2026
Subjekt Ústav pro studium totalitních režimů ČR
Autor Miroslav Vodrážka
Region Česká republika
Kategorie Kultura, Politika, Lidská práva

(5. 10. 2026) - Byl jsem vybidnut, abych v krátkém ohlédnutí podal volnou reflexi vztahu Václav Havel a filosofie, a to bez jakýchkoliv nároků na hlubší a analytičtější zkoumání jeho filosofického myšlení.

Je patrné, že ačkoliv byl Havel jako začínající spisovatel ovlivněn západními dramatiky vytvářejícími absurdní divadlo, kteří vycházeli z existenciální filosofie, myslitelem, který jej v 60. letech výrazně ovlivnil a kterého se Havel snažil prosadit v zahraničí, byl brněnský filosof Josef Šafařík. Jeho první vydanou knihou bylo *Sedm listů Melinovi*, které po únorovém převratu komunisté ihned zakázali. Josef Šafařík byl více známý v moravském než pražském okruhu a disentu, například kolem přátel básníka Jiřího Kuběny, který patří do literárního okruhu Havlových Šestatřicátníků. Šafaříkův důraz na jedinečnost člověka, na uměleckou zkušenost, jeho kritika techniky, ale i jeho esejistický filosofický styl byly Václavu Havlovi blízké. Při příležitosti Šafaříkových šedesátých narozenin uspořádal v roce 1967 Havel v Klubu architektů v Praze slavnostní večer, kde měl Šafařík měl po dlouhé době přednášku nazvanou *K situaci člověka ve věku techniky*.

Havlův známý esej *Politika a svědomí*, který začíná popisem průmyslového komína špinícího nebe, jež nelze považovat za „náhodný lapsus techniky“, evokuje nejen Šafaříkův, ale i Patočkův vliv. Špinící komín totiž Havel zasazuje kontrastně i do konceptu „přirozeného světa“, jak pojem *Lebenswelt* přeložil Patočka v souvislosti s pozdním dílem Edmunda Husserla. Patočka ovlivnil celou řadu mladších filosofů, který se stali Havlovými přáteli – Jiřího Němec, Ivana Dubskeho a další. Svou esej *Moc bezmocných* z roku 1978 věnoval Havel právě památce Jana Patočky. V tomto textu pracuje explicitně s heideggerovskými pojmy a odkazy, jako jsou například „planetární moc techniky“ „krize demokracie“ atd. V Havlově frekventované kritice konzumní společnosti se však ozývá spíš emancipační duch 60. let, než konkrétní myšlenky představitelů Frankfurtské školy (Herbert Marcuse, Erich Fromm a další) prosazujících kritickou teorii společnosti.

V mém pražském bytě na Starém Městě probíhaly od 80. let pravidelně každý druhý týden filosofické, teologické a jiné přednášky. Sám jsem hojně navštěvoval bytové přednášky a semináře u Němců, Ladislava Hejdánka, Ivana a Václava Havla, Kaplanů, Milana Balabána atd., přesto jsem nezažil, že by v tomto filosofickém podzemním ruchu někdy vystoupil Václav Havel, kde by v rámci své přednášky rozebíral, vysvětloval nebo diskutoval například své pojetí „existenciální revoluce“ nebo hlouběji vysvětloval koncept „post-demokratického systému“.

Havlovo filosofování by se dalo označit jako „plaché myšlení“, neboť se vyznačovalo spíš uměleckou tenzí a senzibilitou než minuciózní pojmovou diskursivitou.

Havlovo filosofování by se dalo označit jako „plaché myšlení“, neboť se vyznačovalo spíš uměleckou tenzí a senzibilitou než minuciózní pojmovou diskursivitou. Byl nedotčený postmoderní filosofií, která

zpochybňovala (dekonstruovala) každý filosofický text. Pro Havla byl text naopak jakousi identitární pevností. Pokud například v duchu chartistického dogmatu o její nepolitickosti tvrdil, že cíle politiky jsou konečné, zatímco cíle Charty jsou „nekonečné, protože jsou mravní“, tak o této umělé dichotomii nepochyboval, navzdory tomu, že historické i samotné chartistické prosazování lidských práv bylo spojeno s politikou a na ní i v mezinárodním měřítku závislé.

Plachost jako habitus byla Havlovi vlastní. V roce 1987 probíhalo v mém bytě tajné setkání mluvčích Charty 77, kde se prodiskutovaly úkoly a budoucí témata případných dokumentů. V jednu chvíli si Václav Havel vzal slovo a řekl, že by se Charta 77 měla kriticky vztáhnout ke 4. článku komunistické ústavy, který výslovně zakotvoval vedoucí úlohu KSČ ve společnosti a státě. Umlčelo ho ale ticho většiny. Václav Havel v tu chvíli neměl potřebu chartistické společenství ani přesvědčovat natož dokonce kritizovat. S navrženým podnětem plaše ustoupil. Plachost má i svou druhou tvář – je i znakem slabosti a nejistoty.

Filosofické prostředí v disentu bylo přirozeně kritické – ostatně různé myšlenkové koncepce a metody jsou většinou navzájem nekompatibilní. Na jedné straně jsem registroval, že filosofové respektovali Václava Havla jako umělce, spisovatele a lidskoprávního aktivistu, na druhé straně někteří upozorňovali na nedostatky v jeho filosofickém myšlení, jako nepochopení přebíraných filosofických pojmů apod. Na filosofickou nepromyšlenost některých Havlových pojmů poukazyval například Ladislav Hejdánek, Petr Rezek psal o filosofii a politice kýče a už na přelomu 70. a 80. let mě náboženský filosof Maxim Duren z psychologického hlediska upozorňoval, že Havel je politickým myslitelem s mocenskými ambicemi. V té době to nepůsobilo příliš přesvědčivě. Ve filosofii se v souvislosti s vývojem nebo změnou v myšlení u jednoho myslitele rozlišuje tzv. rané nebo starší období či se mluví o obratu v myšlení, jako například u Martina Heideggera (*Kehre*). K podstatnému obratu v myšlení Václava Havla dochází na podzim roku 1989 a zlomový bod je zachycen v jeho rozhovoru s Ivanem Lamperem, příznačně nazvaném „Terén, na který nikdy nevstoupím“.

Je velká otázka, nakolik se může intelektuál realizovat v politice, aniž se zpronevěří svému hlavnímu úkolu – sloužit pravdě.

Terén, na který Václav Havel navzdory svému tvrzení vstoupil, však není možno chápat jen jako oblast vysoké politiky, ale především jako určitý způsob myšlení, který právě jako umělec a filosofující disident opakovaně kritizoval: „Je velká otázka, nakolik se může intelektuál realizovat v politice, aniž se zpronevěří svému hlavnímu úkolu – sloužit pravdě. Největší chyba spisovatelů předchozích generací, kteří se vědomě angažovali, spočívala v tom, že z nich nejsou ani dobří politikové, ani dobří spisovatelé. Bylo by rozhodně nesprávné jejich chybu opakovat.“ Havel v plachosti svého myšlení nejenže nedomyslel například „existenciální revoluci“, pro kterou plédoval ve smyslu „mravní rekonstrukce společnosti“, ale svým vstupem na zakázaný terén myšlení ji i vyplašeně a narychle opustil.

„Obrat“ Václava Havla prvotně zaznamenali a tíživě nesli především západní levicově orientovaní intelektuálové, kteří byli dezorientovaní, neboť očekávali, že jako filosof-politik bude setrvávat ve svých kritických postojích v duchu *Moci bezmocných*, kde například tvrdil, že tradiční parlamentní demokracie „je nekonečně jemnější a rafinovanější než brutální způsob systému post-totalitního“. Havlův nereflektovaný myšlenkový obrat o 180 stupňů, však nekritizovali jen levicoví filozofové jako Slavoj Žižek, Noam Chomsky nebo politolog John Keane, který napsal knihu *Václav Havel – Politická tragédie v šesti dějstvích*, ale zejména političtí vězni v Čechách a mnozí občané žijící ve vynuceném exilu, neboť nesouhlasili s „tučnou tečkou“ nebo „tlustou čarou“ za komunismem, kterou prosazoval Václav Havel. „Tučná tečka“ za minulostí mohla být sotva vykládána jako součást „existenciální

revoluce“ a „mravní rekonstrukce společnosti“.

V květnu roku 2001 jsem byl Annou Freimanovou a Michalem Kocábem pozván, abych se jako feministický aktivista zúčastnil neformální debaty s Václavem Havlem na téma postavení žen ve společnosti v lánské vile Amálie. V úvodním slově psycholožka Darja Kocábová hovořila o české společnosti, která trpí zvláštním syndromem falešné sebereflexe a nereálných očekávání. Navázal jsem na její řeč a připomenul slova Václava Havla, který na počátku 90. let tvrdil, že Československo bude za deset let jako Švýcarsko. Nastalo mlčení. Následně Jiřina Šiklová, připomněla Havlovi, že mnohé západní feministky poukazovaly na to, že jejich aktivismus označil za „dada“ (něco bezděčně legračního pro svou vážnost). Havel tvrdil, že to nenapsal, a tak jsem mu připomenul chartistický příběh, v němž byly odmítnuty západní aktivisty za ženská práva a který popsal ve svém textu *Anatomie jedné zdrženlivosti*. Spisovatel Ludvík Vaculík, zaskočen pro něho neznámým tématem, se rozhodl Václava Havla podpořit a prohlásil, že neví, o čem je řeč, nerozumí tomu, co je ženská otázka a feminismus nemá opodstatnění. Většina chartistických mužů a žen neměla nikdy pochopení pro feministický příběh popravené Milady Horákové. Nastalá diskuse odpovídala post-komunistickému niveau. Když Havel řekl, že nesdílí moje ideologismy, tak jsem odpověděl v duchu Andrewa Heywooda, že pokud chce mluvit o feminismu jako o ideologii, pak ať taky hovoří o ideologii demokracie. Na závěr si Václav Havel vzal poslední slovo a prohlásil, že souhlasí se svými předřečníky (Ludvík Vaculík) a podle něho žena a muž jsou variantou dvou druhů lidství, které se navzájem doplňují. Jeho idylické pojetí se přiblížilo filosofii a politice kýče, neboť otázka nerovnosti a diskriminace žen byla obrazně řečeno „nevěcně“ zametena pod koberec, na který se pak všichni přítomní postavili, aby byli vyfotografováni.

AUTOR: **MIROSLAV VODRÁŽKA**

FOTO: **Soukromý archiv autora**

<https://www.ustrcr.cz/mirek-vodrazka-plache-filosoficke-mysleni-vaclava-havla>